

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ СЛОБІДСЬКИХ КОЗАКІВ І ГУСАРІВ

У статті досліджуються особливості підготовки кадрів і навчання особового складу слобідських полків та визначаються характерні риси їх практичного застосування. Автор доходить висновку, що навчання військової справі в гусарських полках значною мірою відрізнялося від виучки слобідських козаків. У гусарських полках, окрім індивідуальної підготовки, багато часу приділялося виробленню навиків спільних дій у кінному строю на полі бою.

Ключові слова: *військове навчання, слобідські полки, гусарські полки, рекрути, військова реформа.*

В статье исследуются особенности подготовки кадров и учебы личного состава слободских полков и определяются характерные черты их практического применения. Автор приходит к выводу, что обучение военному делу в гусарских полках в значительной мере отличалось от выучки слободских казаков. В гусарских полках, кроме индивидуальной подготовки, много времени уделялось выработке навыков общих действий в конном строю на поле боя.

Ключевые слова: *военное обучение, слободские полки, гусарские полки, рекруты, военная реформа.*

In the article features of a professional training and study of staff of slobodskies regiments are investigated and characteristic features of their practical application are determined. The author comes to a conclusion, that training to military science in hussar regiments appreciably differed from training of slobodskies Cossacks. In hussar regiments, except for individual preparation. A lot of time was given development (manufacture) of skills of the common actions in horse front on a battlefield.

Key words: *military training, slobodskies regiments, hussar regiments, recruits, military reform.*

Наявність власних збройних сил завжди була і є неодмінним атрибутом і умовою існування фактично всіх державних утворень. У зв'язку з цим, висвітлення кардинальних зрушень в організації слобідських українських полків, системи бойової підготовки та навчання особового складу, особливостей їх практичного застосування має конкретне наукове значення. Специфікою теми, що досліджується, є її порівняно незначна репрезентативність в історіографії. Адже розвитку і реформуванню військової справи в Слобідській Україні як в українській, так і зарубіжній спеціальній літературі приділено не виправдано мало уваги вченими. Однак існує ряд праць, що безпосередньо присвячені означеним вище аспектам до них можна віднести праці Є.О. Альбовського [1], Л.Г. Бескровного [2], О. Горемікіна [3], В.В. Тараторина [4].

Метою даної статті є визначення особливостей підготовки кадрів і навчання особового складу слобідських полків та виявлення характерних риси їх практичного застосування.

Епоха регулярної армії для слобідських полків починалася у 1766 р., коли основною задачею маневрів стала підготовка вояків для проведення на високому рівні бойових дій у зімкнутому строю із застосуванням вогнепальної та холодної зброї. О. Горемікін, відомий російський військовий теоретик першої половини XIX ст., визначив призначення легкої регулярної кавалерії за такими параметрами: 1) взаємодія у зімкнутих строях з іншими родами військ, або окремо (у великій або малій кількості); 2) прикриття своїх військ і розвідка в стані ворожих сил, а також різні «дрібні» дії невеликими підрозділами, або поодинокі [5].

Підготовку до виконання цих задач проводили в ході як індивідуального навчання гусарів, так і на загальновійськовому рівні. Для індивідуального навчання стройовий їзді в кожному кавалерійському полку по штату призначалася посада берейтора. В його обов'язки входило навчати стройовий їзді всіх обер- і унтер-

офіцерів, а також двох рядових від «кожного капральства». Крім цього, берейтор зобов'язувався об'їжджати по одному коню для кожного офіцера і поліпшувати якість їзди стройових коней. Вищій манежній їзді в полку навчалося п'ять найбільш умілих наїзників із нижніх чинів. Їх готували для берейторських посад, а деяким з них могли надати й офіцерські чини. Рядових гусарів стройовій їзді навчали обер-офіцери, або під їхнім наглядом унтер-офіцери, підготовлені берейтором. Унтер-офіцерами і капралами призначалися тільки ті особи, які добре засвоїли стройову їзду і взагалі вважалися «лихими» наїзниками. Разом з тим, у цілому курс навчання стройовій їзді організували нескладним, він обмежувався вимогами польової їзди без манежної виїздки.

Первинне навчання рекрутів велося поступово, винятково індивідуально. Заняття по виїздки з гусарами проводилися взимку, тоді ж, коли і підготовка рекрутів, на яку спеціально виділялися 2,5 місяці. На початкову підготовку рекрутів передбачалося так мало часу тому, що в ескадрон одночасно приходило не більше 10 чол., і всі вони з дитинства були добре обізнані з верховою їздою. Проте, у першій для молодих гусарів кампамент їх узагалі не ставили до строю, а відправляли на господарські роботи [6].

Після закінчення навчання роти переводили з їх зимових квартир поближче до штабу полку. Протягом двох тижнів ескадрони з'їжджалися, проводили навчання по шеренгах і взводах, що закінчувалися до 15 травня. Відразу починалися полкові навчання (кампамент), що проходили до 15 серпня. У ході них кожний гусарський полк збирався в спеціально відведеному місці, а потому починалися «екзерціції» (статутні навчання) й «еволюції» (маневри).

Перші статутні навчання в 1766 р. полки проводили в складі ескадронів, тому що для основного числа гусарів із козаків регулярний стрій був у новинку. Їх командирам доводилося витрачати багато часу на навчання техніці пересування строем повзводно, поротно і поескадронно.

З 1763 р. до 1768 р. у царській кавалерії посилену увагу приділяли польовим заняттям з лінійної тактики, діям кінноти в зімкнутих строях, до чого змушував досвід Семилітньої війни [7].

У ході маневрів гусари, відповідно до кавалерійського статуту 1755 р., здійснювали різні перешикування поескадронно і поротно.

У середині XVIII ст. частини навчалися трьома основним видам шикування бойових порядків, що могли комбінуватися один з одним: 1. Розгорнутий стрій – взводні колони, кожна з яких складалася з 3-х шеренг вершників, вишиковувалися на половинних або ще менших інтервалах в одну, дві або три лінії. Вояки стояли один за одним і дивилися в потилицю. Пізніше за пропозицією П.О. Румянцева побудову в три шеренги замінили на дві – для зручності керування строем. Перевага даної системи полягала в тому,

що в бою могла бути задіяна максимальна кількість людей. Артилерійський вогонь супротивника не заподіював великого збитку особовому складу підрозділів. Безладдя в колонах легко усувалося просуванням вперед і змиканням рядів.

Однак існували в такій побудові й певні складності, адже чим довшою ставала лінія строю, тим більше часу потребувало виконання команд. При тривалому русі вперед важче «трималося» рівняння, бо деякі взводи висувалися вперед, інші, навпаки, відставали. В результаті розриви між взводами збільшувалися і через них у розташування бойового порядку міг увірватися супротивник. Часто не вистачало місця, щоб повністю розгорнути всі колони в лінію. Фланги шикування інколи виявлялися слабо захищені, а тому ворог міг їх обминати й атакувати збоку чи з тилу. Особливо вдало здійснити такий маневр вдавалося за допомогою іррегулярної кавалерії, що вільно діяла врозсіп.

2. Спосіб шикування колонами – полягав у тому, що взводні підрозділи вишиковувалися не в ширину, а в глибину. Відстань між ними могла досягати різної величини. Такий бойовий порядок вимагав набагато менше простору, а тому вважався більш зручним для бою у важкопрохідній місцевості. Управляти таким строем було значно легше, а часу на виконання команд витрачалося набагато менше. Командир міг легко змінити напрям атаки і повести своїх кавалеристів або в центр ворожої лінії, або на будь-який із її флангів. Атаку здійснював тільки перший взвод, – інші забезпечували його підтримку, а у випадку його охоплення з флангів негайно атакували ворога справа або зліва.

Незручність полягала в тому, що спільний рух вдавалося робити лише на повільних аллюрах, тому що тільки передній взвод міг скакати повним галопом, заднім же, щоб не налетіти на нього у випадку непередбаченої затримки або припинення руху, доводилося увесь час стримувати коней. Колони зазнавали великі втрати від артилерійського обстрілу, тому що ядра, які перелітали через передніх вершників, влучали в глибину строю. На відкритому просторі колона без флангового прикриття ставала дуже вразливою, через що легко могла опинитися в оточенні лінійного строю супротивника. Тому цей вид шикування звичайно застосовувався для пересування частин і підрозділів поза полем бою [8].

3. Розсіпний стрій (лава) – на полі бою кавалеристи розсіпалися і не підтримували рівняння в рядах і колонах. Такий спосіб застосовувався для переслідування супротивника, який відступав, або для власного відступу.

Полкові навчання можна значною мірою схарактеризувати на прикладі маневрів Охтирського полку 1767 р. Починалися вони з шикування вояків верхи на конях у розгорнутому строю, пересування їх починалося в складі

ротних колон. На марші робилося перешикування у взводні колони, але вже поескадронно. Потім із похідної колони полк перестроювався в розгорнуту лінію, поворотом коней на 90 градусів і знову в похідну колону поескадронно. З цього положення вояки перешиковувалися в розгорнуту лінію, а потім знову в похідну колону поескадронно. Швидко розгорнувшись у лінію, полк наближався до вузького дефіле (яру) і заїздом у два обороти поескадронно форсував його. З дефіле військовий підрозділ розгортався в лінію ескадронів і атакував уявного супротивника. За тим з розгорнутої лінії робив ретираду (відступ) плутонгами (взводами). Завершувалися маневри шикуванням розгорнутої лінії полку [9].

У ході літніх маневрів робилися всілякі «огляди» як стройові, так і господарські. Після закінчення кампанента ескадрони відправлялися на зимові квартири.

У мирний час, відповідно до плану, складеному Військовою колегією, гусарські полки по черзі відряджалися до Москви для всіляких видів охорони чи роз'їздів, залишаючи на місці постійної дислокації один ескадрон. У свою чергу і до Харкова направлялися ескадрони для забезпечення внутрішнього порядку. Одна рота цього ескадрону знаходилася в самому місті, а інша «вроздріб» відправлялася до чотирьох провінційних канцелярій: у Суми, Охтирку, Ізюм і Острогожськ [10]. Також відряджалися роти від кожного полку до Белгорода для утримання варт. Одна рота Харківського полку на чолі з офіцером мала постійно знаходитися на чергуванні при губернській канцелярії. Гусари цієї роти використовувалися для відправки «летючої пошти» і грошей у межах губернії, а також для пошуку і затримання розбійників і злодіїв.

На той час функції армії офіційно не розділялися на зовнішні і внутрішні. Вояки активно залучалися до наведення порядку в регіоні, найчастіше виконуючи поліцейські завдання. Архівні дані свідчать про участь слобідських гусарів вже у 1766 р. у знищенні розбійних банд, що діяли біля Валок, Красного Кута, Мерчика та Водолаги, а також для придушення селянських повстань у слободах Олександрівка, Воронцовка, Петровська і Фасонівка [11]. 1768 р. місцевих гусарів у складі 3-х ескадронів (450 чол.) відправили за межі Слобідсько-Української губернії для придушення повстання приписних людей металургійних заводів Репніна [12].

Виходячи з вищевикладеного, стає зрозумілим, що навчання військовій справі в гусарських полках значною мірою відрізнялося від виучки слобідських козаків. Різниця полягала в удосконалюванні індивідуальної кавалерійської підготовки. В гусарських полках, окрім індивідуальної підготовки гусар, багато часу приділялося для навчань, у ході яких вояки набували навички спільних дій у кінному строю на полі бою. Від часу формування гусарські полки виконували ряд внутрішніх державних функцій, як-то: підтримання порядку на території регіону й у Москві, відправка варт до Белгорода, доставка листів і повідомлень у повітові міста та сусідні губернії тощо.

Таким чином, протягом 1765 р. слобідські козацькі полки були переформовані в гусарські, а з 1766 р. розпочалося навчання гусарів регулярному строю і виконання полками функцій, характерних для мирного часу. Це дає підстави вважати, що військова реформа в Слобідській Україні в цілому пройшла успішно для влади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альбовский Е.А. История 11-го драгунского Харьковского полка / Е.А. Альбовский. – Минск, 1897. – 312 с.
2. Бескровный Л.Г. Русская армия и флот в XVIII веке / Л.Г. Бескровный. – М., 1958. – 626 с.
3. Горемыкин О. Руководство к изучению тактики / О. Горемыкин. – СПб.: Тип. военно-учебн. заведений, 1849.– Т. 1 – 248 с.; Т. 2. – 148 с.
4. Тараторин В.В. Конница на войне / В.В. Тараторин. – Минск: Харвест, 1999. – 432 с.
5. Горемыкин О. Указ. соч. – С. 76.
6. Альбовский Е.А. Указ. соч. – С. 29.
7. Бескровный Л.Г. Указ. соч. – С. 418.
8. Тараторин В.В. Указ. соч. – С. 408-409.
9. Бескровный Л.Г. Указ. соч. – С. 420.
10. Російський державний військово-історичний архів. – Ф. 194. – Оп. 1. – Спр. 127. – Арк. 4-5.
11. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАУК) – Ф. 1815. – Оп. 1. – Спр. 53. – Арк. 192.
12. Там само. – Арк. 180.

Рецензенти: д.і.н., проф. М.І. Бушин;
д.і.н., проф. П.М. Тригуб.